

**ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ' ΤΑΞΗΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΑ 25 ΜΑΪΟΥ 2009
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΣΥΝΟΛΟ ΣΕΛΙΔΩΝ: ΠΕΝΤΕ (5)**

**Διδαγμένο κείμενο
Αριστοτέλους *Ηθικά Νικομάχεια Β 1, 1-4***

Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὕσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθεῖ ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίξῃ τις ἄνω ῥιπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθεῖ. Οὕτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.

Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)· τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μαθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί· οὕτω δὲ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

A. Από το κείμενο που σας δίνεται να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «**Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὕσης ... τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.**»

Μονάδες 10

B. Να απαντήσετε στα παρακάτω:

B1. Με βάση το ακόλουθο τμήμα του κειμένου «**Οὐτ' ἄρα φύσει ... τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.**», ποια είναι η άποψη του Αριστοτέλη για τη γένεση της ηθικής αρετής και σε τι διαφοροποιείται από την αριστοκρατική αντίληψη, όπως αυτή εκφράζεται και από τον Σοφοκλή στο εξής απόσπασμα από την *Αντιγόνη*, στίχοι 37-38 (η Αντιγόνη απευθύνεται στην αδελφή της Ισμήνη): «έτσι έχουν τα πράγματα για σένα τώρα, και γρήγορα θα αποδείξεις αν είσαι από τη φύση σου γενναία ή δειλή, παρόλο που κατάγεςαι από λαμπρή γενιά.»

Μονάδες 15

B2. Ποιο είναι το περιεχόμενο των εννοιών «δύναμις» και «ένέργεια» στην αριστοτελική φιλοσοφία και πώς ο Αριστοτέλης τις χρησιμοποιεί στα δύο εμπειρικά παραδείγματα της δεύτερης παραγράφου του κειμένου για τις αισθήσεις και τις τέχνες, προκειμένου να ορίσει τις ηθικές αρετές;

Μονάδες 15

B3. Πώς η παρουσία του Εύδοξου του Κνίδιου στην Ακαδημία επέδρασε στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αριστοτέλη;

Μονάδες 10

B4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου: **φέρεσθαι, δέξασθαι, τελειούμενοις, κομιζόμεθα, ιδεῖν.**

Μονάδες 10

Αδίδακτο κείμενο
Θουκυδίδου Ιστοριών Ε 115

Καὶ Ἀργεῖοι κατὰ τὸν χρόνον τὸν αὐτὸν ἐσβαλόντες ἐς τὴν Φλειασίαν καὶ λοχισθέντες¹ ὑπὸ τε Φλειασίων καὶ τῶν σφετέρων φυγάδων διεφθάρησαν ὡς ὀγδοήκοντα. καὶ οἱ ἐκ τῆς Πύλου Ἀθηναῖοι Λακεδαιμονίων πολλὴν λείαν ἔλαβον· καὶ Λακεδαιμόνιοι δι' αὐτὸ τὰς μὲν σπονδὰς οὐδ' ὥς² ἀφέντες ἐπολέμουν αὐτοῖς, ἐκήρυξαν δὲ εἴ τις βούλεται παρὰ σφῶν Ἀθηναίους λήζεσθαι³. καὶ Κορίνθιοι ἐπολέμησαν ἰδίων τινῶν διαφορῶν ἕνεκα τοῖς Ἀθηναίοις· οἱ δ' ἄλλοι Πελοποννήσιοι ἠσύχαζον. εἶλον δὲ καὶ οἱ Μήλιοι τῶν Ἀθηναίων τοῦ περιτειχίσματος τὸ κατὰ τὴν ἀγορὰν προσβαλόντες νυκτός, καὶ ἄνδρας τε ἀπέκτειναν καὶ ἐσενεγκάμενοι σῖτόν τε καὶ ὅσα πλεῖστα ἐδύναντο χρήσιμα ἀναχωρήσαντες ἠσύχαζον.

-----

1. λοχίζομαι = πέφτω σε ενέδρα
2. ὥς = με αὐτὸν τον τρόπο
3. λήζομαι = λαφυραγωγώ, ληστεύω

Γ. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του κειμένου.

Μονάδες 20

Γ1.α. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

ἔλαβον	: το απαρέμφατο παρακειμένου στην ίδια φωνή.
ἐπολέμουν	: το δεύτερο ενικό πρόσωπο προστακτικής αορίστου στην ίδια φωνή.
ἐκήρυξαν	: το τρίτο ενικό πρόσωπο ευκτικής μέλλοντα στην ίδια φωνή.
εἶλον	: το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο υποτακτικής ενεστώτα στη μέση φωνή.

προσβαλόντες : το δεύτερο ενικό πρόσωπο οριστικής του ίδιου χρόνου.

Μονάδες 5

Γ1.β. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

φυγάδων : τη δοτική ενικού.
πολλήν : το επίρρημα στον θετικό βαθμό.
σπονδάς : την αιτιατική ενικού.
τινῶν : την αιτιατική πληθυντικού στο ίδιο γένος.
περιτειχίσματος : τη γενική πληθυντικού.

Μονάδες 5

Γ2.α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω λέξεων και φράσεων:

ὑπὸ Φλειασίων, δι' αὐτό, αὐτοῖς, ἰδίων, νυκτός, ἀναχωρήσαντες.

Μονάδες 6

Γ2.β. Να μετατρέψετε την περίοδο «**καὶ οἱ ἐκ τῆς Πύλου ... ἔλαβον**» σε πλάγιο λόγο, χρησιμοποιώντας απαρεμφατική σύνταξη, με εξάρτηση από την πρόταση «**οὗτοι ἔλεγον**».

Μονάδες 4

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΥΣ

1. Στο τετράδιο να γράψετε μόνον τα προκαταρκτικά (ημερομηνία, εξεταζόμενο μάθημα, κατεύθυνση). **Να μην αντιγράψετε** τα θέματα στο τετράδιο.
2. Να γράψετε το ονοματεπώνυμό σας στο πάνω μέρος των φωτοαντιγράφων αμέσως μόλις σας παραδοθούν. **Δεν επιτρέπεται να γράψετε** καμιά άλλη σημείωση. Κατά την αποχώρησή σας να παραδώσετε μαζί με το τετράδιο και τα φωτοαντίγραφα.

ΑΡΧΗ 5ΗΣ ΣΕΛΙΔΑΣ

3. Να απαντήσετε **στο τετράδιό σας** σε όλα τα θέματα.
4. Να γράψετε τις απαντήσεις σας **μόνον με μπλε ή μαύρο στυλό διαρκείας και μόνον ανεξίτηλης μελάνης**.
5. Κάθε απάντηση επιστημονικά τεκμηριωμένη είναι αποδεκτή.
6. Διάρκεια εξέτασης: τρεις (3) ώρες μετά τη διανομή των φωτοαντιγράφων.
7. Χρόνος δυνατής αποχώρησης: 10.00 π.μ.

ΚΑΛΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ

ΤΕΛΟΣ ΜΗΝΥΜΑΤΟΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ 2009

A.

Καθώς η αρετή διακρίνεται σε δύο είδη, στη διανοητική και στην ηθική, η διανοητική εξαρτά και τη γένεση και την επαύξησή της κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία, γι' αυτό χρειάζεται εμπειρία και χρόνο, ενώ η ηθική είναι αποτέλεσμα συνήθειας, από όπου οφείλει και την ονομασία της, που παρουσιάζει μικρή διαφορά από τη λέξη έθος. Από αυτό γίνεται φανερό ότι καμιά από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως· γιατί κανένα από αυτά που είναι με έναν ορισμένο τρόπο διαμορφωμένα από τη φύση τους, δεν μπορεί να αποκτήσει με τον εθισμό μια άλλη ιδιότητα· για παράδειγμα, η πέτρα, που από τη φύση της κινείται προς τα κάτω, δεν μπορεί να αποκτήσει τη συνήθεια να κινείται προς τα πάνω, ακόμα κι αν κάποιος προσπαθεί να τη συνηθίσει ρίχνοντάς την χιλιάδες φορές προς τα πάνω· ούτε η φωτιά (μπορεί να αποκτήσει τη συνήθεια να κινείται) προς τα κάτω, ούτε κανένα άλλο από τα πράγματα που γεννιούνται από τη φύση με μια ορισμένη ιδιότητα δεν μπορεί να αποκτήσει διαφορετικές συνήθειες. Επομένως, οι αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας ούτε εκ φύσεως ούτε αντίθετα προς τη φύση μας, αλλά έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε και τελειοποιούμαστε σε αυτές με τον εθισμό.

B1. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα του αριστοτελικού κειμένου ο Σταγειρίτης φιλόσοφος διατυπώνει την προσωπική του άποψη σχετικά με τη φύση των ηθικών αρετών. Υποστηρίζει ότι οι ιδιότητες αυτές δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο, δηλαδή δοσμένες από τη φύση και ήδη διαμορφωμένες τη στιγμή της γέννησής του. Είναι επίκτητες, αφού τις αναπτύσσει κανείς με την άσκηση, τον εθισμό, ενώ η κατάκτησή τους οδηγεί τον άνθρωπο στην τελείωση, στην ολοκλήρωσή του ως είδος (τελειούμενοις δὲ διὰ τὸ ἄθους), στην πραγμάτωση του τελικού σκοπού της ύπαρξής του (ευδαιμονία). Πρόκειται δηλαδή για μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα που διαμορφώνεται μέσω της επανάληψης, πράγμα που βεβαιώνει και η ετυμολογία του επίθετου ἠθικός (παράγεται από τη λέξη ἠθος που σημαίνει συνήθεια, τρόπο συμπεριφοράς που παρατηρείται συχνά και γίνεται κατ' επανάληψη). Η άποψη που εκφράζει ο Αριστοτέλης είναι αντίθετη με την αρχαϊκή αριστοκρατική αντίληψη περί ηθικής, όπως αυτή εκφράζεται από το Σοφοκλή στο απόσπασμα από την Αντιγόνη. Ο Σοφοκλής ακολουθεί την αρχαϊκή αριστοκρατική αντίληψη για την αρετή. Στη φράση «γρήγορα θα αποδείξεις αν είσαι από τη φύση σου γενναία ή δειλή» γίνεται φανερό ότι την αρετή μπορεί να έχουν μόνο οι ευγενείς, οι άριστοι και ποτέ οι κοινοί άνθρωποι. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ακριβώς το αντίθετο. Καμιά αρετή δεν δίνεται από τη φύση, είναι επίκτητες, υπάρχει όμως «δύναμις» μέσα σε κάθε άνθρωπο η ικανότητα προσέγγισής της.

B2. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Στα αριστοτελικά κείμενα σημαντική θέση καταλαμβάνουν οι όροι «δύναμις» και «ἐνέργεια» και η συχνά αντιθετική διάκριση ανάμεσά τους. Δύναμις θεωρείται η δυνατότητα που διαθέτει μία οντότητα να γίνει ή να κάνει κάτι. Ο όρος εμπεριέχει τη σημασία του «δύναμις», της δραστηρίας δύναμης και της αποτελεσματικής αιτιότητας. Αντίθετα, Ενέργεια θεωρείται η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η ενέργεια έχει μεγαλύτερη αξία από τη δύναμη. Στο απόσπασμα του κειμένου ο φιλόσοφος μιλάει μόνο για χρονική προτεραιότητα των δυνάμεων έναντι των ἐνεργειῶν (δυνάμεις: πρότερον, ἐνέργειαι: ἕστερον). Ο λόγος του Αριστοτέλη εδώ δε θέτει θέμα ούτε για λογική, βέβαια, ούτε για οντολογική προτεραιότητα. Γενικά, ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι κάθε ὄν αποτελείται από δύο αδιαχώριστα στοιχεία: την ὕλη και τη μορφή.

Συνεπώς, η ύλη εμπεριέχει $\square$ ν δυνάμει τη μορφή και, όταν και αν συντρέξουν οι σωστοί λόγοι και πληρωθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, την αποκτά $\square$ ν $\square$ νεργεί $\square$. Η μετάβαση από την αδρανή κατάσταση του $\square$ ν δυνάμει $\square$ ντος στην ενεργό μορφοποίηση ονομάζεται $\square$ ντελέχεια ($\square$ ν + τέλος + $\square$ χω). Στο έργο του «Μετά τὰ Φυσικά», ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για τρία είδη δυνάμεων: **α)** τις συγγενείς, δηλαδή όσες είναι έμφυτες στον άνθρωπο και υπάρχουν από τη γέννησή του, όπως οι αισθήσεις και οι διάφορες επιμέρους αντιληπτικές ικανότητες, οι οποίες συνδέονται με το άλογον μέρος της ψυχής, **β)** όσες αποκτά με το έθος, τη συνήθεια και την εξάσκηση, όπως η ικανότητα το $\square$ α $\square$ λε $\square$ ν, οι οποίες συνδέονται με το λογικό μέρος της ψυχής και **γ)** όσες αποκτούμε με τη μάθηση, στις οποίες κατατάσσει τις επιστημονικές γνώσεις, τις οποίες επίσης συσχετίζει με το λογικό μέρος της ψυχής. Στο Β 1 – 4 απόσπασμα των Ηθικών Νικομαχείων ο Αριστοτέλης προσπαθεί να αποδείξει ότι η ηθική αρετή δεν είναι έμφυτη στον άνθρωπο, αλλά αποτελεί το αποτέλεσμα της έξης- συνήθειας στις ηθικές πράξεις. Υποστηρίζει ότι στις έμφυτες ικανότητες, όπως η όραση και η ακοή, προηγείται η δύναμις και έπεται η ενέργεια. Αντίθετα, στην περίπτωση της ηθικής αρετής, προηγείται η εμπειρία, η εξάσκηση και η επανάληψη και έπεται η κατάκτησή της. Συνεπώς, η ηθική αρετή δεν υπάρχει στον άνθρωπο εκ φύσεως, εφόσον δεν ακολουθεί την πορεία και τη χρονική διαδοχή που χαρακτηρίζουν τις φυσικές ιδιότητες. Τέλος, ενισχύοντας τη θέση του, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί παραδείγματα από τις ανθρώπινες δραστηριότητες: πρώτα εξασκείται κάποιος στις πρακτικές τέχνες και στη συνέχεια τις καθιστά κτήμα του.

B3.

Σχολ. βιβλίο, σελ. 140: «Ένας τέτοιος λόγιος ... τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα».

B4. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Λεωφόρος- φόρος

Δοχείο- υποδοχή

Τέλειος – υποτελής

Μετακόμιση – κόμιστρα

Όραμα – ενόραση

Γ.

Και οι Αργείοι τον ίδιο χρόνο, αφού εισέβαλαν στη Φλειασία και έπεσαν σε ενέδρα από τους Φλειασίους και (από τους) δικούς τους εξόριστους σκοτώθηκαν περίπου ογδόντα. Και οι Αθηναίοι από την Π $\square$ λο πήραν πολλά λάφυρα από τους Λακεδαιμόνιους. οι Λακεδαιμόνιοι, όμως, ούτε με αυτό τον τρόπο έλυσαν τις συνθήκες ούτε άρχισαν εξαιτίας αυτού να τους πολεμούν, αλλά διακήρυξαν, αν κάποιος από τους συμμάχους τους επιθυμεί, να λαφυραγωγεί (ληστεύει) τους Αθηναίους. Και οι Κορίνθιοι πολέμησαν τους Αθηναίους εξαιτίας κάποιων ιδιωτικών διαφορών. Οι δε άλλοι Πελοποννήσιοι παρέμεναν αδρανείς. Οι Μήλιοι από την πλευρά τους, αφού έκαναν επίθεση τη νύκτα, κατέλαβαν το τμήμα του τείχους των Αθηναίων που βρισκόταν στην αγορά και σκότωσαν άνδρες και, αφού προμηθεύτηκαν και σιτηρά και όσα περισσότερα χρήσιμα (πράγματα) μπορούσαν αφού αναχώρησαν, $\square$ μεναν αδρανείς.

Γ1α.

ε $\square$ ληφ $\square$ ναι

πολ $\square$ μησον

κηρ $\square$ ξοι

α $\square$ ρ $\square$ σθε

προσβαλες

Γ1β.

φυγάδι

πολύ

σπονδών

τινός

περιτειχισμών

Γ2α.

πρὸ Φλεισίων : εμπρόθετος προσδιορισμός του ποιητικοῦ αἰτιοῦ από τη μετοχή λοχισθόντες.

δι' αὐτῶν : εμπρόθετος προσδιορισμός του αναγκαστικοῦ αἰτιοῦ στο ρήμα ἔπολμον.

ἀποτοῦ : αντικείμενο στο ρήμα ἔπολμον .

δίων : ομοιόπτωτος επιθετικός προσδιορισμός στο διαφορῶν

νυκτός : γενική ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο προσβαλόντες

ναχωρῶσαντες : χρονική μετοχή, συνημμένη στο εννοούμενο υποκείμενο του ρήματος

σχαζόν (οὐ Μόλις).

Γ2β.

Οἱτοὶ ἔλεγον καὶ τοῦς ἑκ τῶς Πύλου ἑθναίους Λακεδαιμονίων πολλὰν λείαν λαβέον.